

İranlı Kadınlar Ne İstiyor - Bilgehan Alagöz

yaşındaki Mehsa Emmini'nin memleketi Sakkız kentinden, ziyaret için geldiği Tahran'da, İslami ahlak kurallarının uygulanıp uygulanmadığını denetleme ve bunu ihlal eden kişileri gözaltına alma hakkına sahip polis gücü olan irşad devriyeleri (Geşt-i İrşad) tarafından örtünme kurallarına uymadığı gerekçesiyle göz altına alınması, sonrasında karakolda fenalaşarak hastaneye kaldırılması ve gördüğü iddia edilen şiddet sonrası 16 Eylül'de hayatını kaybetmesi, İran sokaklarının hareketlenmesine sebep oldu. İran'ın çeşitli yerlerinde başta kadınlar olmak üzere, her yaş ve sosyal statüdeki insanın katıldığı protestolar başladı. İran resmi makamlarının açıklamasına göre, gösterilerde 41 kişi hayatını kaybederken, İran İnsan Hakları grubuna göre 28 Eylül 2022 itibariyle 76 kişi [öldü](#).

Ayrıca yirmisi gazeteci olmak üzere yüzlerce kişi tutuklandı. Eylemlerde dikkat çeken hadiselerden biri, 20 yaşındaki bir başka kadının, Hedis Necefi'nin, Kereç şehrindeki gösterilerde güvenlik güçleri tarafından öldürülmesi, diğeri de 27 Eylül'de eski Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani'nin kızı ve aynı zamanda İran'daki feminist hareket içinde önemli yeri olan Faize Haşimi'nin, gösterileri desteklediği ve kışkırttığı gerekçesiyle gözaltına alınması [oldu](#).

Emini'nin

ölüm haberinin yayıldığı ilk günden itibaren başlayan eylemlere devletin ilk etapta az sayıda güvenlik gücüyle müdahale ettiği, ancak günler geçtikçe başta internet kesintileri olmak üzere daha sert tedbirler almaya başladığı gözlenmiştir. Sürecin şu an için devletin kontrolü altında ilerlediğini söylemek mümkündür. Ancak bu durum, İran'daki kadınların sorunlarının bittiği anlamına gelmediği gibi, benzer eylemlerin yeniden gerçekleşme potansiyeli olduğu gerçeğini unutturmamalıdır. Bu bağlamda İranlı kadınların taleplerini daha yakından irdelemek doğru olacaktır.

İran'da Kadın Hareketleri ve İrşad Devriyelerinin Ortaya Çıkışı

İran'da

kadın hareketinin ortaya çıkışı 20. Yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. 1890'larda

yaşanan Tebriz kadın ayaklanması, bu bağlamda önemli bir dönüm noktasıdır. Akabinde “kadın encümenleri” adı verilen yarı gizli kadın konseylerinden oluşan yeni bir radikal kadın hareketi, 1906-11 Anayasa Devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemki kadın hareketlerinin siyasi haklardan ziyade genel olarak günlük yaşama dair taleplerle ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Rıza Şah’ın modernleşme politikalarına ağırlık verdiği dönemde (1932-1941) söz konusu hareket bir yavaşlama sürecine girse de bu dönemde özellikle kadınların üniversitelerde eğitim hakkı, çalışma hakkı, evlilik yaşının en az 15 olması, boşanma hakkı gibi kazanımlar elde etmesi [önemlidir](#).

Muhammed

Rıza Şah döneminde de İranlı kadınların hak arayışları devam etmiştir. Bu bağlamda 1943 yılında kurulan Kadın Cemiyeti önemlidir. Cemiyet 1952’de kadınlara siyasi haklar verilmesi mücadelesini başlatmış, 1963’te kamuda ve özel sektörde çalışan kadınların bir günlük genel grev yaparak yürüyüş düzenlemesi ve kendilerine oy hakkı verilmesi talebinde bulunmalarına öncülük etmiştir. Bu eylemler sonuç getirmiş ve İranlı kadınlar 1963’te oy kullanma hakkına kavuşmuşlardır.

Günümüz

İran kadınlarının hak arayış mücadelesi için 1979 İslam Devrimi ise başlı başına bir dönüm noktası olmuştur. Esasen İslami devrimci ütopya ilk başlarda ideolojik, stratejik ve taktiksel olarak cinsiyetçi değildi. Cinsiyet meseleleri, devrim gerçekleştikten ve rejim oluştuktan sonra İslami ideoloji çatısı altında ortaya çıktı. Zira İranlı devrimci elitler, geleneksel erkek egemen toplumu değiştirmek istemediler. Dolayısıyla kadınların da katılımıyla gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında İran’da kadınların kazanılmış haklarında önemli gerilemeler oldu. İran İslam Cumhuriyeti hükümetleri, İslami şeriat ve İran geleneklerine başvurarak, İranlı kadınlara kanun önünde eşit olmayan muamele politikasına başladı.

Bu

bağlamda İslam Cumhuriyeti'nin, kadınlar için giyim standartları belirlemesi fikrinin, yalnızca kadınların erkeklerin ahlaki davranışlarından sorumlu olduğu düşüncesinden kaynaklanmadığını, siyasi açıdan da müesses nizamın sembollerinden biri olduğunu belirtmek gerekir. Kadınlara getirilen örtünme zorunluluğu, İran'da erken çocukluktan itibaren kız çocuklarının spor, sanat, eğlence veya eğitim gibi 'erkeksi' kabul edilen alanlara ve faaliyetlere girmelerinin engellenmesi, ülkede kadın istihdamının her geçen yıl daha da azalması, kamu hizmetindeki kadınların çoğunun dış görünüşleri ve kadınlıkları nedeniyle işten atılması, kadınların parlamentodaki temsil oranının ciddi oranda azalması gibi diğer sorunlardan bağımsız [değerlendirilmemelidir](#). Dolayısıyla İran'da kadınlar için getirilen zorunlu örtünmenin, esasen ataerkil düzeni kurumsallaştırmak için kullanılmış araçsal bir politika olduğunu söylemek mümkündür.

Bu

bağlamda günümüz protestolarına da sebep olan ahlak/irşad devriyelerinin ortaya çıkış süreci önemlidir. Devrim'den sonra göreve gelen hükümetler arasında özellikle Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi döneminde örtünme konusunda bazı esneklikler ve kontrollerde gevşemeler olmuşsa da bu hususta Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamenei'nin katı bir duruşunun olması ileri adımların gelmesini engellemiştir. 2005 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad temsil ettiği ilkeci (kendilerini Usulgera olarak niteleyen muhafazakarlar) dünya görüşü ekseninde hareket etmiş, cumhurbaşkanlığı süresince kadın hakları ve özgürlükleri açısından Hatemi dönemindeki kazanımlar ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda, 2005 yılında hem erkek hem de kadın personelden oluşan ve toplumun ahlaki kontrolünden sorumlu özel bir polis gücü oluşturulmuş, buna da "ahlak/irşad devriyeleri" adı verilmiştir. 2006'dan itibaren söz konusu devriyelerin kullandığı yeşil araçlar sokaklarda dolaşmaya başlamıştır. Kadınların makyaj, örtü ve kıyafetlerinin uygunsuz bulunması durumunda izlenmesi ve tutuklanması yetkisi verilen bu polis gücü, kıyafetleri veya saç stilleri nedeniyle her zaman tutuklanma tehdidinden endişe duyan İranlı kadınlar için korkulu bir atmosfer yaratmıştır.

Ahmedinejad'ın

başlattığı bu sürece yönelik ilk büyük öfke patlaması, 2009'da ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesini protesto

eden "Yeşil Hareket" kapsamında olmuştur. Söz konusu eylemlerde 26 yaşındaki İranlı kadın Nida Ağa Sultan'ın besici güçleri tarafından öldürülmesi ses getirmiştir. 2013'te Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani döneminde kadınlara yönelik tekrar bir esneklik başlamış; hatta Ruhani, İslami kurallara uygun giyinmeyen kişilerin irşad devriyeleri tarafından gözaltına alınması hususunda, "Polis, hicap konusunda uyarıda bulunacak son kurum olmalıdır" [açıklamasıyla](#) bir açılım yapmıştır. Bu politik ortamdaki cesaret bulan İranlı kadınlar, bu kez 2017'de Beyaz Çarşamba adını verdikleri yeni bir eylem sürecini [başlatmıştır](#). Bu doğrultuda her Çarşamba günü beyaz bir baş örtüsü takarak örtünme zorunluluğunu barışçıl bir yolla protesto etmişlerdir.

2019'da

ise İranlı kadınların stadyumlarda futbol maçı seyretmelerine ilişkin yasak tekrar gündeme gelmiştir. Mavi Kız adı ile anılan Seher Hüdayari, taraftarı olduğu takımın maçını izlemek için stadyuma girmeye çalıştığı için hapis cezasına çarptırılmış, bunun üzerine kendini yakmış ve Eylül 2019'da hayatını kaybetmiştir. Bu durum, İranlı kadınların eylemlerine hız vermelerine sebep olmuştur. Protestolarda sosyal medyanın etkin kullanımı ise hükümetin internet kısıtlamalarına başvurmasına sebep olmuştur. Öte yandan Hüdayari'nin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan sürecin devamında İranlı kadınlara ilk kez Ekim 2019'da, milli takımın bir maçına gitme izni verilmiş, üç bin beş yüz kadın Kamboçya'yla oynanan Dünya Kupası eleme maçını tribünden takip [edebilmiştir](#).

Reisi Döneminde Kadınları Ne Bekliyor?

18

Haziran 2021'de Cumhurbaşkanı seçilen Seyyid İbrahim Reisi'nin ülkenin karşı karşıya kaldığı iç ve dış sorunlara bakışı, temsil ettiği muhafazakar kadının bir [yansımasıdır](#).

Bu bağlamda Reisi'nin iç politikada müesses nizamın devamını sağlamaya odaklı,

yani güvenlik eksenli bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla Reisi'den, cumhurbaşkanlığı döneminde kadınlara yönelik özgürlükçü bir politika beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bununla beraber, göreve başladıktan bir yıl sonra yani Ağustos 2022'de kadınların, futbol maçlarını tribünden seyretme yasağının [kaldırıldığının](#) duyurulması kadınlara yönelik pozitif bir girişim olmuştur. Reisi, dış politikada ise "Doğu'ya Bakış" adı altında Çin ve Rusya gibi iki otoriter devletle stratejik ilişki kurmayı, bunun yanında Nisan 2021'de başlamış olan nükleer müzakerelere nihai bir sonuç kazandırmayı öncelikli hale getirmiştir. Zira ülkede ciddi ekonomik sorunlar vardır ve bu durum toplumun her kesimini etkilemekte, özellikle de kadınlar üzerinde negatif etkiye sebep olmaktadır.

Dünya

genelinde ekonomik krizlerin kadınları erkeklere göre daha fazla etkilediği Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum-WEF) 2006'dan beri her yıl hazırladığı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği [raporlarında](#) ele alınmıştır. Zira söz konusu krizler öncelikle kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir ve bu durum kadınlar için işsizlik sorununu artırmaktadır. İkincisi; ekonomik krizler, kadınların ucuz işgücüne dönüşmesine sebep olmaktadır. Bu durum geleneksel toplumlarda çok daha başat [durumdadır](#). İran İslam Devrimi'nden bu yana kadın istihdamı belirgin oranlarda düşmektedir. Dünya Ekonomi Forumu'nun 2022 [verilerine](#) göre İran dünya genelinde cinsiyetler arasında ekonomik farklara sahip ülkeler sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır (şu ana kadar cinsiyet farkının sadece %37,5'i kapandı). Yine aynı istatistiklere göre İran, kadınların ekonomiye katılımı ve fırsat eşitliği konusunda 156 ülke arasında 150. sırada yer [almaktadır](#).

İran'da

kadınların sosyal hayatta karşı karşıya kaldıkları sorunların yanında istihdamlarına ilişkin artan sorunların elbette temel gerekçesi, ülkede hakim olan ataerkil bakış açısıdır. Ancak bunun yanında kadın haklarının giderek irtifa kaybetmesinde yaşanan ekonomik krizlerin de etkisi büyüktür. Bu bağlamda, özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren ülke üzerinde artan ekonomik yaptırımların kadınlar üzerindeki negatif etkisini belirtmek gerekir.

ABD'nin 2018'de başlattığı maksimum baskı politikası ile bu durum zirveye çıkmıştır.

Her

şeyden önce, İran'daki yaptırımlar nedeniyle ekonomik yapının bozulması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek işsizlik oranları içinde kadın işsizliği artmıştır. İkincisi; ücretli olan ve işini kaybetmeyen kadınlar, yaptırım rejiminde daha da azalan ve eşit olmayan ücretler nedeniyle kazanılan gelirden düşüşle karşı karşıya kalmıştır. Bir diğer önemli husus da yaptırımların neden olduğu ekonomik krizin kayıtlı sektörde kadın emeğine olan talebi daraltması ve buna bağlı olarak kayıt dışı sektörde çalışan kadın sayısının son on yılda büyük ölçüde artmasıdır. Tüm bunlar ekseninde İranlı kadınların toplum ahlakı için bir tehdit olarak algılanmaları süreci hız kazanmıştır.

Mehsa Emami'nin göz altındaki ölümü vesilesiyle İranlı kadınları sokağa döken ve hak arayışına iten işte böyle bir birikimdir. Ülkede devlet erkinin kadınlara dönük bakış açısını değiştirmesinde şu an için radikal bir değişim ihtimali gözükmemektedir. Zira bu durum, 1979 İslam Devrimi ile beraber kadınlara getirilen zorunlu örtünme kuralının rejimin resmi ideolojisinin önemli bir unsuru haline gelmesi ile doğrudan ilintilidir. Bu sebeple, şu ana kadar seçilen tüm cumhurbaşkanları, dayatılan zorunlu örtünme kuralıyla İranlı kadınların ideal imajını ve İran'ı İslami bir ülke olarak inşa etmekle ve resmi ideolojinin temel prensiplerine riayet etmekle yükümlü olmuşlardır. Dolayısıyla mevcut Cumhurbaşkanı Reisi'den bu ana çizginin dışında bir adım atmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Öte yandan, Reisi hükümetinin en azından Nükleer Anlaşmayı yeniden canlandırması ve uluslararası toplumla varılacak uzlaşmanın devamında ülkeye dönük ekonomik yaptırımların hafiflemesi, ülkede ekonomik bir ferahlama sağlayacak; bu da ekonomik kriz ortamında daha yüksek baskıya maruz kalan İranlı kadınların ekonomik koşullarında bir rahatlık sağlayacaktır. Nihayetinde İranlı kadınların demokrasi ve insan hakları bağlamında yürütecekleri hak arayışı böyle bir ortamda daha kolay olacaktır.

Dr. Bilgehan Alagöz, Marmara Üniversitesi

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde, yüksek lisans ve doktorasını Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde tamamladı. 2008'de doktora çalışmaları için ABD'deki Wisconsin Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları programına misafir araştırmacı olarak kabul edildi. Çalışma alanları, İran dış politikası, Basra Körfezi siyaseti ve Türkiye-İran ilişkileridir. Halen Marmara Üniversitesi öğretim üyesi ve İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) kıdemli uzmanıdır.

Bu yazıya atıf için: Bilgehan Alagöz, 'İranlı Kadınlar Ne İstiyor?', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 25 Eylül 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/09/30/iran/>

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UIK, Global Akademi, *Panorama* Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.